

دانشگاه بیرجند

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

عنوان:

نقش شرکت های تعاونی تولیدی در توسعه اقتصادی – اجتماعی نواحی روستایی

(مطالعه موردی: شهرستان های فارسان و کوهرنگ)

استاد راهنما

دکتر محمود فال سلیمان

استاد مشاور

دکتر جواد میکانیکی

نگارنده

معصومه فدایی

بهمن ۸۹

تقدیم به

تقدیم به او که مرا آفرید

و آن بانی که بوند تا کشتیم پدید

و ایشان که دادند، از علم بر من ندا و نوید

و مایه داریم عشق

و شما اکنون.....

تقدیم به روح پر فوج پدر بزرگوارم

که هم اینک او را در کنار خود ندارم ولی

یادش همیشه در قلمم زنده است.

تقدیم به مادرم

که علم زندگی را به من آموخت،

که پایان نامه بی به نام گذشت، مهربانی، صبر و... را در کنار او تجربه می کنم،

که هیچ وقت از حمایت های بی دریغش، بی نصیب نبودم،

مادر مهربانم، من دانشجوی همیشگی ات خواهم بود.

باز بیا موزم.

تقدیم به برادران و خواهرانم و خواهرزاده عزیزم مجید

که همواره در زندگی همراه و حامی من بوده اند.

و جود دست گرم آن ها بر پشت من همیشه تسلی محنتی تن و روحم بوده اند.

مشکر و قدردانی

در امتداد نگاه خیره بر افق خاطره ها نقشی از بخت باقی مانده است و رنگی از تماشای برقی از اشک، به دنبال روپیش تا آغاز میوم تا شعری از فرهای دیروز شده، تا آغاز دوستی ها و شوق به مکتب دانش نشستن ها، گفته ها، نکته ها و تجربه ها و من امروز در مقابل هزاران سطر نانوشت و هزاران حرف ناکفته ها در آستان دوستان دریا و بغض قلم یاد دست سکوت سنگینی که نوشتن آن ناممکن است.

اینک به پاس حرقدمی که برای ساختن اندیشه های من برداشته شده در ازای هر اشاره که مراد رسیدن به پانچ پرسش بودن یاری نموده است تنهایی توانم یاد کنم از نشان تا خود بدانم آموخته ایم در حضور ایشان در زندگی من بوده است.

پدر و مادرم که ستارگان ماندگار و یادگار همه خوبی ها در زندگی ام بوده. خواهران، برادرانم و خواهرزاده ای عزیزم که تشویق آنها موجب دلگرمی من به ادامه تحصیل شد. معلمان همه مقلح تحصیلی ام که هویت دانشجو بودن را به دانشجویان هدیه می کردند.

از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر محمود فال سلیمان که در مقام استاد راهنما به مثابه معلمی دلسوز در این مقطع تحصیلی و تمامی مراحل انجام این پایان نامه یاری ام رسانده اند و از ارشادات و راهنمایی های ارزنده ایشان همواره برخوردار بوده ام سپاسگزارم.

از جناب آقای دکتر جواد میکانیکی به خاطر مشاوره بی دریغ و مطالعه دقیق این پایان نامه و رسم نمودن و پیشنهادات ارزنده شان صمیمانه تشکر و قدردانی می کنم.

از اساتید محترم داور جناب آقای دکتر مفید شاطری مدیر گروه محترم و آقای دکتر اسدالله زمانی پور که زحمات مطالعه پایان نامه و حضور در جلسه دفاع را تقبل نموده اند، سپاسگزارم.

بر خود لازم می دانم از جناب آقای ملکپور کارشناس آموزش اداره کل تعاون، آقای باقری در بخش واحد آمار اداره کل تعاون و همچنین از آقای لویپور کارشناس واحد GIS در مدیریت سازمان و بودجه استان چهارمحال و بختیاری و همچنین از آقای دهقان و خانم شیرینی در اداره کل تعاون استان خراسان جنوبی کمال تشکر را دارم.

در پایان از تمامی دوستانم که در تمامی سال های بودنم با من بوده اند تشکر می کنم و یادشان را که ره آورد گذر فصل های زندگی ام بوده است را از نشستن غبار روزگار بر دقت خاطر موصون خواهم داشت نام های زیر مجموعه ای قلم نوشته است که هیچ ترتیبی بر آن نمی توان نهاد اگر نامی در آن نیست حکایت از نبودن یاد نیست و خرده بر قلم می رود بزبر کاتب.

خانم باهناز قاسمی راد، منصوره درمحمدی، سمیرا نورمندی پور، عصمت حسین پور.

مصومه فدایی

بهمن ۸۹

چکیده

بخش تعاونی همگام با بخش دولتی و خصوصی اقتصاد ملی کشور را شکل می‌دهند شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی یکی از اجتماعات مردمی داوطلبانه با همیاری مردم و سرمایه‌های مالی آن‌ها جهت استفاده از ظرفیت‌های محیطی و حرکت برای رشد فعالیت‌های اقتصادی می‌باشند.

هدف از این تحقیق بررسی نقش شرکت‌های تعاونی تولیدی در توسعه اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ در استان چهارمحال و بختیاری است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از لحاظ روش "توصیفی - تحلیلی" می‌باشد. جامعه آماری مورد مطالعه شامل ۱۸ شرکت تعاونی (تحت پوشش اداره تعاون) که ۱۱ شرکت در شهرستان کوهرنگ و ۷ شرکت در شهرستان فارس است به روش سرشماری تمامی اعضا این شرکت‌های تعاونی که ۱۲۶ عضو هستند مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند و اطلاعات مورد نظر جمع آوری گردیده است.

متغیر وابسته در این تحقیق شکل‌گیری (ایجاد) شرکت‌های تعاونی در شهرستان‌های فوق الذکر و متغیرهای مستقل شامل ویژگی‌های فردی، ظرفیت‌های محیطی، ایجاد اشتغال مولد، ماندگاری جمعیت روستایی، بهبود وضعیت اقتصادی و بهبود امکانات رفاهی اعضا می‌باشد. نتایج حاصله از تجزیه و تحلیل‌های آماری با استفاده از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون نمایان‌گر این است که ایجاد شرکت‌های تعاونی باعث ایجاد اشتغال مولد، ماندگاری جمعیت روستایی، بهبود وضعیت اقتصادی اعضا و همچنین بهبود امکانات رفاهی اعضا گردیده است. همچنین با استفاده از نرم افزار *Gis* این نتیجه گرفته شده است که ظرفیت‌ها و توان‌مندی‌های محیطی محدوده در شکل‌گیری شرکت‌های تعاونی این دو شهرستان مؤثر بوده‌اند.

واژگان کلیدی: توسعه اقتصادی و اجتماعی، توسعه روستایی، شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی، توان‌مندی‌های محیطی، اشتغال، درآمد.

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه.....	۱
۱-۲- بیان مسئله.....	۲
۱-۳- اهمیت و ضرورت.....	۲
۱-۴- اهداف تحقیق.....	۴
۱-۵- سؤالات اساسی تحقیق.....	۵
۱-۶- فرضیه های تحقیق.....	۵
۱-۷- تعاریف نظری و عملیاتی مفاهیم.....	۶
۱-۸- روش شناسی تحقیق.....	۱۳
۱-۹- ابزار جمع آوری اطلاعات.....	۱۴
۱-۱۰- اعتماد اعتبار ابزار اندازه گیری.....	۱۴
۱-۱۱- متغیرهای تحقیق.....	۱۵
۱-۱۲- جامعه آماری.....	۱۶
۱-۱۳- روش های تجزیه و تحلیل داده ها.....	۱۶
۱-۱۳-۱- آمار توصیفی.....	۱۶
۱-۱۳-۲- آمار استنباطی.....	۱۶
۱-۱۴- محدودیت های تحقیق.....	۱۷

فصل دوم: مبانی نظری

۲-۱- مقدمه.....	۱۸
۲-۲- تعاون در تاریخ ادیان.....	۱۸
۲-۳- تعاون و سوسیالیسم.....	۱۹
۲-۴- تعاون و مارکسیسم.....	۲۰
۲-۵- تعاون و کاپیتالیسم (سرمایه داری).....	۲۱
۲-۶- دیدگاه های صاحب نظران و اقتصاددانان در رابطه با نقش تعاونی در توسعه اقتصادی - اجتماعی.....	۲۲
۲-۷- تاریخچه تعاون در جهان.....	۲۵
۲-۸- تاریخچه تعاون در ایران.....	۲۵
۲-۹- مقایسه شرکت های تعاونی با شرکت های تجاری.....	۲۷
۲-۱۰- دیدگاه ها و راهبردهای توسعه روستایی.....	۲۹
۲-۱۱- نقش شرکت های تعاونی تولیدی در توسعه اقتصادی - اجتماعی.....	۳۱
۲-۱۲- نقش شرکت های تعاونی تولیدی در توسعه اقتصادی.....	۳۲
۲-۱۳- نقش شرکت های تعاونی در توسعه اجتماعی.....	۳۶
۲-۱۴- مشارکت.....	۳۸
۲-۱۴-۱- سطوح یا انواع مشارکت.....	۳۸

- ۲-۱۴-۲- سازمان‌های مشارکتی کشاورزی و روستایی ۳۹
- ۲-۱۴-۳- مشارکت و ترویج ۴۰
- ۲-۱۵- تعاون و برنامه‌های توسعه اول، دوم، سوم و چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران ۴۱
- ۲-۱۵-۱- تعاون و برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور ۴۲
- ۲-۱۵-۲- قانون برنامه پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران ۴۲
- ۲-۱۵-۳- تعاون و برنامه توسعه پنج ساله سوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۴۴
- ۲-۱۵-۴- اهداف توسعه کیفی تعاون در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۴۵
- ۲-۱۶- سابقه و پیشینه تحقیق ۴۹
- ۲-۱۷- جمع‌بندی دیدگاه‌های نظری تحقیق ۵۱

فصل سوم: معرفی منطقه مورد مطالعه (شهرستان‌های فارس و کوهرنگ)

- ۳-۱- مقدمه ۵۳
- ۳-۲- ویژگی‌های محیط طبیعی استان چهارمحال و بختیاری و شهرستان فارس و کوهرنگ ۵۳
- ۳-۲-۱- ساختار زمین شناسی ۵۴
- ۳-۲-۲- وضعیت توپوگرافی ۵۴
- ۳-۲-۳- شرایط اقلیمی ۵۵
- ۳-۲-۴- وضعیت منابع آب ۵۷
- ۳-۲-۵- پوشش گیاهی ۵۸
- ۳-۳- ویژگی‌های انسانی ۵۹
- ۳-۳-۱- بررسی سیر تاریخی شکل‌گیری استان چهارمحال و بختیاری و محدوده مورد مطالعه ۵۹
- ۳-۳-۲- زبان و مذهب استان چهارمحال و بختیاری ۶۰
- ۳-۳-۳- سواد و آموزش ۶۰
- ۳-۳-۴- تقسیمات سیاسی - اداری ۶۱
- ۳-۳-۵- جمعیت، نیروی انسانی و اشتغال ۶۲
- ۳-۳-۵-۱- تعداد جمعیت و خانوار ۶۲
- ۳-۵-۲- ترکیب جنسی جمعیت ۶۳
- ۳-۵-۳- نیروی انسانی و اشتغال ۶۴
- ۳-۴- وضعیت فعالیت‌های اقتصادی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ ۶۵
- ۳-۴-۱- فعالیت کشاورزی ۶۵
- ۳-۴-۲- دامپروری (شهرستان‌های فارس و کوهرنگ) ۶۶
- ۳-۴-۳- پرورش زنبور عسل ۶۷
- ۳-۴-۴- پرورش ماهی ۶۷
- ۳-۴-۵- پرورش طیور ۶۸
- ۳-۴-۶- صنعت و معدن ۶۸
- ۳-۴-۷- خدمات ۶۸
- ۳-۵- شرکت‌های تعاونی در شهرستان‌های فارس و کوهرنگ ۶۸

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق

۴-۱- مقدمه.....	۷۱
۴-۲- معرفی شرکت‌های تعاونی تولیدی شهرستان‌های فارسان و کوهرنگ.....	۷۱
۴-۳- آمار توصیفی.....	۷۳
۴-۳-۱- ویژگی‌های فردی اعضای شرکت تعاونی.....	۷۳
۴-۳-۲- بررسی وضعیت اشتغال و میزان مشارکت اعضای تعاونی‌های تولیدی.....	۷۵
۴-۳-۳- میزان رضایت‌مندی اعضا از درآمد حاصل از فعالیت در شرکت تعاونی.....	۷۵
۴-۳-۴- وضعیت اقتصادی اعضای شرکت تعاونی.....	۷۶
۴-۳-۵- امکانات رفاهی زندگی اعضای شرکت‌های تعاونی تولیدی.....	۷۶
۴-۳-۶- دوره‌های آموزشی برگزار شده توسط اداره تعاون.....	۷۷
۴-۳-۷- ماندگاری جمعیت روستاییان.....	۷۸
۴-۳-۸- اشتغال روستاییان.....	۷۹
۴-۴- آمار استنباطی.....	۸۰
۴-۴-۱- بررسی عوامل محیطی در شکل‌گیری شرکت‌های تعاونی تولیدی (فرضیه اول).....	۸۰
۴-۴-۲- فرضیه دوم.....	۹۳
۴-۴-۳- فرضیه سوم.....	۹۳
۴-۴-۴- فرضیه چهارم.....	۹۴
۴-۴-۵- فرضیه پنجم.....	۹۶

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۵-۱- مقدمه.....	۹۸
۵-۲- خلاصه تحقیق.....	۹۸
۵-۳- آمار توصیفی.....	۹۹
۵-۴- تحلیل آمار استنباطی.....	۱۰۰
۵-۵- تجزیه و تحلیل شرکت‌های تعاونی تولیدی منطقه مورد مطالعه با استفاده از سوات.....	۱۰۱
۵-۵-۱- عوامل داخلی موثر بر شرکت‌های تعاونی تولیدی در منطقه مورد مطالعه.....	۱۰۱
۵-۵-۲- عوامل خارجی موثر بر شرکت تعاونی تولیدی در منطقه مورد مطالعه.....	۱۰۲
۵-۵-۳- تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها.....	۱۰۳
۵-۶- اولویت‌بندی نهایی.....	۱۰۷
۵-۷- ارائه راهبرد و راهکار جهت توسعه شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی منطقه مورد مطالعه.....	۱۰۸
منابع و مأخذ.....	۱۱۰

فهرست جداول

جدول ۱-۱	ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه اعضا.....	۱۵
جدول ۱-۲	متغیرهای مربوط به پرسشنامه اعضای شرکت‌های تعاونی تولیدی.....	۱۵
جدول ۲-۳	مقایسه الگوهای تجاری با شرکت تعاونی.....	۲۹
جدول ۲-۴	خلاصه‌ای از تحقیقات انجام شده برخی از محققان.....	۵۲
جدول ۳-۴	وضعیت سواد در محدوده مورد مطالعه.....	۶۰
جدول ۳-۵	تقسیمات سیاسی شهرستان فارس و کوهرنگ.....	۶۱
جدول ۳-۶	تعداد بخش، آبادی و مساحت شهرستان‌های فارس و کوهرنگ در سال ۱۳۸۷.....	۶۱
جدول ۳-۸	جمعیت ساکن استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۸۷ و مقایسه آن با سال ۱۳۸۵.....	۶۲
جدول ۳-۹	برآورد شاغلان ۱۰ ساله برحسب گروه‌های عمده فعالیت در سال ۱۳۸۵.....	۶۴
جدول ۳-۱۰	تعداد شاغلین بخش خدمات در سال ۱۳۸۶.....	۶۴
جدول ۳-۱۱	تعداد بیکاران شهرستان فارس و کوهرنگ.....	۶۴
جدول ۳-۱۲	مساحت اراضی بهره‌برداریهای کشاورزی در سال ۱۳۸۵.....	۶۵
جدول ۳-۱۳	میزان تولید و تعداد بهره‌برداران محصولات باغی در سال ۱۳۸۵.....	۶۵
جدول ۳-۱۴	بهره‌برداری‌های کشاورزی برحسب نوع فعالیت در سال ۱۳۸۵.....	۶۶
جدول ۳-۱۵	بهره‌برداری پرورش زنبور عسل، تعداد کندو و مقدار تولید عسل با موم سال ۱۳۸۵.....	۶۷
جدول ۳-۱۶	تعداد پرورش ماهی سال ۱۳۸۵.....	۶۸
جدول ۳-۱۷	شرکت‌های تعاونی تولیدی شهرستان فارس به تفکیک نوع و میزان اشتغال زایی تا سال ۱۳۸۹.....	۶۹
جدول ۳-۱۸	شرکت‌های تعاونی تولیدی شهرستان کوهرنگ به تفکیک نوع و میزان اشتغال زایی تا سال ۱۳۸۹.....	۶۹
.....		
جدول ۴-۱۹	معرفی تاریخ تاسیس، سرمایه و میزان درآمد و تولید شرکت‌های تعاونی شهرستانهای فارس و کوهرنگ.....	۷۱
جدول ۴-۲۰	مشخصات شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستانهای فارس و کوهرنگ.....	۷۲
جدول ۴-۲۱	سن اعضای شرکت تعاونی‌های مورد مطالعه.....	۷۳
جدول ۴-۲۲	وضعیت تاهل اعضای شرکت‌های تعاونی تولیدی.....	۷۳
جدول ۴-۲۳	توزیع فراوانی میزان تحصیلات اعضای شرکت‌های تعاونی تولیدی.....	۷۴
جدول ۴-۲۴	جدول توافقی مشاغل اعضا و میزان مشارکت آنها در شرکت‌های تعاونی تولیدی.....	۷۵
جدول ۴-۲۵	رضایت مندی اعضای تعاونی‌های مورد مطالعه از درآمد حاصل از فعالیتشان در شرکت تعاونی.....	۷۵
جدول ۴-۲۶	نظر اعضا در مورد میزان تأثیر شرکت‌های تعاونی بر وضعیت اقتصادی‌شان.....	۷۶
جدول ۴-۲۷	نظر اعضا در مورد میزان تأثیر فعالیتشان بر امکانات رفاهی زندگی آنان.....	۷۷
جدول ۴-۲۸	نظر اعضا در مورد دوره‌های آموزشی برگزار شده توسط اداره تعاون.....	۷۸
جدول ۴-۲۹	نظر اعضا در مورد میزان تأثیر شرکت تعاونی بر ماندگاری جمعیت روستاییان.....	۷۹
جدول ۴-۳۰	توزیع فراوانی نظر اعضا در مورد میزان تأثیر شرکت تعاونی بر اشتغال روستاییان.....	۸۰
جدول ۴-۳۱	نتایج به دست آمده از آزمون ویلکاکسون مربوط به فرضیه دوم.....	۹۳
جدول ۴-۳۲	نتایج به دست آمده از آزمون ویلکاکسون مربوط به فرضیه سوم.....	۹۴

جدول ۳۳-۴ نتایج به دست آمده از آزمون ویلکاکسون مربوط به فرضیه چهارم.....	۹۵
جدول ۳۴-۴ جدول توافقی نوع فعالیتهای شرکتهای تعاونی و تاثیر آن در ماندگاری روستاییان	۹۵
جدول ۳۵-۴ نتایج به دست آمده از آزمون ویلکاکسون مربوط به فرضیه پنجم.....	۹۶
جدول ۳۶-۵ عوامل داخلی مؤثر بر شرکتهای تعاونی تولیدی در منطقه مورد مطالعه.....	۱۰۲
جدول ۳۷-۵ عوامل خارجی مؤثر بر شرکتهای تعاونی تولیدی در مناطق مورد مطالعه.....	۱۰۳
جدول ۳۸-۵ عوامل اصلی تأثیر گذار بر شرکتهای تعاونی تولیدی در مناطق مورد مطالعه.....	۱۰۴
جدول ۳۹-۵ نتایج تجزیه و تحلیل عوامل خارجی (فرصت‌ها).....	۱۰۵
جدول ۴۰-۵ نتایج تجزیه و تحلیل عوامل خارجی (تهدید).....	۱۰۵
جدول ۴۱-۵ نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل عوامل داخلی (نقاط قوت).....	۱۰۶
جدول ۴۲-۵ نتایج تجربه و تحلیل عوامل داخلی (نقاط ضعف).....	۱۰۶
جدول ۴۳-۵ اولویت‌بندی مولفه‌های مؤثر(فرصت‌ها،تهدیدها،نقاط قوت،نقاط ضعف) در توسعه شرکتهای تعاونی منطقه مورد مطالعه از دیدگاه مسئولان اداره تعاون و اعضا شرکتهای تعاونی	۱۰۸

فهرست نقشه‌ها

نقشه ۱-۳ آبادی‌های شهرستان‌های فارس و کوهرنگ.....	۶۲
نقشه ۲-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه شیب.....	۸۲
نقشه ۳-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه طبقات ارتفاعی.....	۸۲
نقشه ۴-۴ موقعیت مکانی و استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه خطوط همدم.....	۸۵
نقشه ۵-۴ موقعیت مکانی تعاونی‌های تولیدی بر پایه حداقل درجه حرارت.....	۸۵
نقشه ۶-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه حداکثر درجه حرارت.....	۸۶
نقشه ۷-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه متوسط درجه حرارت.....	۸۶
نقشه ۸-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه تعداد روزهای یخبندان.....	۸۷
نقشه ۹-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه خطوط هم بارش.....	۸۷
نقشه ۱۰-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه متوسط سالانه بارش.....	۸۹
نقشه ۱۱-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه تعداد روزهای برفی.....	۸۹
نقشه ۱۲-۴ موقعیت شرکتهای تعاونی با توجه به عامل منابع آب.....	۹۱
نقشه ۱۳-۴ موقعیت مکانی استقرار تعاونی‌های تولیدی بر پایه کاربری اراضی.....	۹۱
نقشه ۱۴-۴ موقعیت تعاونی‌ها در منطقه با توجه به همه عوامل محیطی.....	۹۲

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- ۴ ساختار سنی اعضا..... ۷۲
- نمودار ۲- ۴ وضعیت تاهل اعضای شرکت های تعاونی تولیدی..... ۷۴
- نمودار ۳- ۴ میزان تحصیلات اعضای شرکت های تعاونی تولیدی..... ۷۴
- نمودار ۴- ۴ نظر اعضا در مورد میزان تأثیر شرکت تعاونی بر وضعیت اقتصادیشان..... ۷۶
- نمودار ۵- ۴ نظر اعضا در مورد میزان تأثیر فعالیت‌شان بر امکانات رفاهی زندگی آنان..... ۷۷
- نمودار ۶- ۴ نظر اعضا در مورد دوره‌های آموزشی برگزار شده توسط اداره تعاون..... ۷۸
- نمودار ۷- ۴ میزان تأثیر شرکت تعاونی بر ماندگاری جمعیت..... ۷۹
- نمودار ۸- ۴ میزان تأثیر شرکت تعاونی بر اشتغال روستاییان..... ۸۰

فهرست اشکال

- شکل ۱- ۲ ترکیب ساختاری مشارکت..... ۴۰

فصل اول

کلیات تحقیق

توسعه روستایی بخش مهمی از فرآیند توسعه ملی به ویژه در کشورهای در حال توسعه را به خود اختصاص می‌دهد، اگر قرار است توسعه‌ای انجام گیرد و مستمر باشد به‌طور اعم از مناطق روستایی و به طور اخص از بخش کشاورزی آغاز شود مسائل فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، بیکاری فزاینده تماماً ریشه در رکود و سیر فقهقارایی زندگی مناطق روستایی دارد، همه این مسائل نیازمند بهره‌گیری از تمامی راهکارها و قابلیت‌های جوامع است تا ضمن کاهش بیکاری به مدد افزایش اشتغال‌زایی (مولد)، در تمامی زمینه‌ها موجبات رفع فقر، محرومیت و نابرابری‌ها را فراهم بیاورد. بر این اساس، همگام با در نظر گرفتن بخش اقتصاد خصوصی و دولتی در اقتصاد ملی، از الگوی بخش سوم اقتصاد (بسط تعاونی-ها) در کنار دیگر نظریات توسعه به عنوان راهکارهایی در جهت اشتغال‌زایی و دستیابی به توسعه در روستاهای کشورهای در حال توسعه مدد گرفته شود. این بخش با استفاده از تجمیع سرمایه‌های اندک و با حمایت تسهیلات دولتی توانسته است فرایند تولید و رشد اقتصادی - اجتماعی را شتاب دهد و ضمن بسط اشتغال مولد و کاهش بیکاری فزاینده ناشی از اقتصاد سرمایه‌داری و دولتی، زمینه‌های لازم جهت دستیابی به پیشرفت و توسعه ملی را فراهم نماید.

یکی از راهبردهای مهمی که توانسته است در کشورهای پیشرفته موجبات رشد و توسعه را فراهم آورد، نقش آفرینی شرکت‌های تعاونی می‌باشد، به طوری که مطالعات قبلی نیز تأیید کننده این مطلب هستند. نتیجه جمعی سیاست‌های تعاونی بر سیاست‌های فردی برتری داشته و با فعالیت تعاونی است که ساختارهای درست عادلانه اقتصادی - اجتماعی و در نتیجه، رفاه و توسعه حاصل می‌شود (هودر، ۱۳۸۵: ۵). تعاونی‌ها از دو بعد اقتصادی و اجتماعی می‌توانند مؤثر باشند: در بخش اقتصادی، گسترش تعاونی‌ها می‌توانند باعث ایجاد اشتغال زودبازده، ترویج و تشویق سرمایه‌گذاری‌های وسیع در کشور و تجمیع مقدرات مالی اندک قشرهای متوسط و ضعیف جامعه گردد و از این طریق سطح اشتغال را رونق بخشیده، تولید ناخالص ملی را افزایش داده و بهره‌وری را به سطح مطلوبی برساند (مؤمنی، ۱۳۸۶: ۶۴).

جلوگیری از اضمحلال پیوندهای اجتماعی، مبارزه با فقر، محرومیت‌زدایی و در نتیجه جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها و همچنین جلوگیری از افزایش شکاف عمیق و اختلاف شدید بین اقشار مختلف جامعه بخشی از اثرات اجتماعی تعاونی‌هاست به عبارتی دیگر ایجاد عدالت اجتماعی نسبی و توزیع بهتر و مناسب‌تر ثروت در جامعه می‌باشد (رسولی، ۱۳۸۶: ۲۰).

۲-۱- بیان مسأله

نیمی از جمعیت جهان در نواحی روستایی کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند که از نظر فقر، سوء تغذیه و سواد ضعیف‌ترین بخش از جمعیت جهان به شمار می‌آیند، رفع معضلات این جمعیت عظیم از طریق برنامه‌ریزی آگاهانه توسعه روستایی امکان‌پذیر است، به طوری که هر برنامه مؤثر توسعه روستایی باید از راه افزایش تولید و مشارکت توده‌های روستایی و توسعه و برخورداری از مزایای آن، به مقابله با فقر برخیزد (فاضل بیگی، ۱۳۸۸: ۱۰).

توسعه اقتصادی - اجتماعی برای بیشتر کشورهای در حال توسعه هدفی نهایی و ایده آل است. از این رو همه این کشورها تمایل دارند بر ظرفیت و توان مادی، معنوی و انسانی خود بیفزایند تا بدین وسیله موجبات رشد و توسعه ملی را فراهم آورند. برای تحقق این هدف نیز الگوهای گوناگونی از توسعه معرفی گردیده که هر یک از آن‌ها در زمان خود در همه سطوح و اجزای مختلف ناظر بر مدیریت رسوخ کرده و پیامدهای مکانی - فضایی خاصی را در عرصه‌های ملی و محلی در پی داشته است (علوی‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۹۰). اصلی‌ترین وجه توسعه، تحول در کیفیت‌ها و نشان دادن وضعیت پیشرفت در جامعه است (استیگلیتز، ۱۳۸۲: ۱۰۶) و این زمانی تحقق می‌یابد که زیر ساخت‌های محیطی و انسانی جهت تحقق اهداف توسط دولت‌ها و سازمان‌های مردمی به طور هماهنگ و یکنواخت آماده باشد (سرور، ۱۳۸۴: ۲۹-۲۶).

با توجه به این که بیشتر جمعیت شهرستان‌های مورد مطالعه را روستاییان تشکیل می‌دهند برنامه‌ریزی برای نواحی روستایی از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد و این نواحی با مسائلی از قبیل بالابودن میزان بیکاری، پایین بودن سطح درآمد، مهاجرت نیروی کار از روستا به شهر روبه‌رو هستند و از طرف دیگر با وجود توانمندی‌ها و ظرفیت‌های محیطی در این شهرستان‌ها، شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی می‌توانند به عنوان یکی از راه‌حل‌های مؤثر در حل معضل بیکاری در جامعه روستایی باشند که اکثر نیروهای بیکار و افراد فاقد سرمایه کافی را برای آغاز و تدارک فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و ایجاد منبع درآمد و زمینه شغلی مناسب مهیا سازد. با تشکیل تعاونی‌های مختلف و ادغام سرمایه‌های فکری و مادی و تبدیل سرمایه‌های کوچک به سرمایه‌های کلان و کارساز و با در کنار هم قرار دادن مهارت‌ها و توانمندی‌های محیطی در زمینه‌های مختلف و متنوع بسیاری از نیازهای خود از جمله اشتغال را با فعالیت‌های گروهی خودشان برآورده سازند.

۳-۱- اهمیت و ضرورت

نقش و جایگاه روستاها در فرایندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی هم‌چون نابرابری فزاینده، رشد سریع

جمعیت، بیکاری، مهاجرت، حاشیه‌نشینی شهری و غیره موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری گردیده است (تودارو، ۱۳۶۶: ۴۵).

مطابق آمارهای منتشر شده از طرف سازمان ملل متحد، تقریباً ۶۲٪ از جمعیت کل دنیا را روستاییان تشکیل می‌دهند. در آسیا و آفریقا این نسبت به ۷۶٪ هم می‌رسد. آمارها نشان می‌دهد که علیرغم پایین آمدن نسبت جمعیت روستانشین به جمعیت شهرنشین، که بر اثر مهاجرت روستاییان به شهرها صورت پذیرفته است، هنوز جمعیت روستایی رو به افزایش است و لاجرم وضعیت نامساعد موجود روز بروز وخیم‌تر می‌شود. به عنوان مثال در سرشماری عمومی سال ۱۳۳۵ جمعیت ایران ۱۹ میلیون نفر بوده که از این تعداد ۷۵٪ در روستاها و ۲۵٪ در شهرها ساکن بوده‌اند یعنی جمعیت روستانشین تقریباً ۱۵ میلیون نفر بوده، لیکن بر اثر گسترش شهرنشین و مهاجرت روستاییان به شهرها و بالا بودن رشد جمعیت و عوامل دیگر این نسبت‌ها تغییر کرده به طوری که در سرشماری سال ۱۳۵۵ که جمعیت کشور ۳۶ میلیون نفر بوده، نسبت جمعیت روستایی ۵۰٪ اعلام شده است. یعنی ۱۸ میلیون نفر ساکن روستا بوده‌اند، که نسبت به سرشماری سال ۱۳۳۵ می‌بینیم تعداد ۳ میلیون نفر به جمعیت روستاها اضافه شده است.

در سرشماری سال ۱۳۶۵ از کل جمعیت ۴۹۴۴۵۰۱۰ میلیون نفری، تعداد ۲۲۳۴۹۳۵۱ میلیون نفر یعنی ۴۵.۲٪ ساکن مناطق روستایی بوده‌اند. یعنی ۴ میلیون نفر به جمعیت روستایی اضافه شده است هم‌چنین در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ از کل جمعیت ۶۰۰۵۵۴۸۸ میلیونی تعداد ۲۳۰۲۶۹۳ میلیون نفر در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند، یعنی ۳۸/۳۴٪ از کل جمعیت. پس علیرغم کاهش نسبی جمعیت روستایی، نسبت به جمعیت شهرنشین، تعداد جمعیت روستانشین طی سرشماری‌های مختلف روند صعودی داشته است. بنابراین قدر مطلق جمعیت روستایی افزایش یافته است.

از طرفی می‌دانیم که اقتصاد کشورهای جهان سوم اغلب متکی به کشاورزی است و فعالیت‌های کشاورزی هم غالباً در روستاها انجام می‌شود. لذا از یک‌طرف به خاطر بهبود بخشیدن به روش‌های سنتی تولید کشاورزی و بهره‌برداری بهینه از زمین و منابع تولید و توزیع محصولات کشاورزی و متعاقب آن تخفیف گرسنگی و محو فقر واز طرف دیگر به منظور نوسازی اجتماعی و فرهنگی روستاها، که خود منشاء گرفته از توجه به مسائل انسانی و ضرورت‌های سیاسی است، موضوع توسعه روستایی و اهمیت آن آشکار می‌شود، مشکلات جوامع جهان سوم اعم از بیکاری، فقر، کمبود درآمد، گرسنگی، کمبود تولید و غیره باید در روستاها حل و فصل گردد. بنابراین توسعه روستایی به‌خاطر حل مشکلات مزبور و مخصوصاً برآوردن نیازهای اساسی مردم روستایی از اهمیت و اولویت خاصی برخوردار است (شکیبامقدم، ۱۳۸۱: ۳۲).

امروزه یکی از راهبردهای مؤثر جهت توسعه همه جانبه و خودپایدار این نواحی، استفاده از مشارکت و توانمندی‌های مردم به خصوص روستاییان برای عمران و توسعه مناطق روستایی در تمام ابعاد آن است که مهم‌ترین ابزار اصلی نیل به این مقصود را می‌توان در تشکیل نهادهای سازمان‌دهی شده غیر دولتی دانست، که بر اساس نیاز و توانایی گروه‌های مختلف ساکن روستا، در موضوعات متنوع و ضروری محیط بومی و محلی، جهت اجرای برنامه‌های توسعه‌ای روستاها ایجاد می‌گردد و با توجه به موضوعات مطرح شده می‌توان با تشکیل شرکت‌های تعاونی تولیدی در روستاها با توجه به پتانسیل و استعداد منطقه از نظر نیروی کار، فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و وجود مواد اولیه و... هم در بحث توسعه اقتصادی و هم در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاها، گام مؤثر برداشت که در نهایت منجر به توسعه کشور و فقرزدایی از جامعه خواهد گردید.

با توجه به این که مطالعه‌ای تاکنون در خصوص بررسی کارکرد شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی در استان چهارمحال-وبختیاری صورت نگرفته است و از آن جا که شرکت‌های تعاونی روستایی می‌توانند در روند توسعه روستایی نقش مؤثری داشته باشند، لذا لزوم توجه به شرکت‌های مزبور امری ضروری به نظر می‌رسد.

۴-۱- اهداف تحقیق

۴-۱-۱- هدف کلی

بررسی نقش شرکت‌های تعاونی تولیدی در توسعه اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی (نمونه موردی: شهرستان‌های فارسان و کوهرنگ)

۴-۱-۲- اهداف جزئی

۱. بررسی موقعیت‌گزینی شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارسان و کوهرنگ در ارتباط با استفاده از امکانات و ظرفیت‌های محیطی.
۲. بررسی نقش شرکت‌های تعاونی تولیدی در ایجاد اشتغال مولد و پایدار در نواحی روستایی شهرستان‌های فارسان و کوهرنگ.
۳. بررسی نقش شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارسان و کوهرنگ در بهبود شاخص‌های رفاهی اعضا.

۴. بررسی نقش شرکت‌های تعاونی تولیدی در ماندگاری جمعیت مردم نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ.
۵. بررسی نقش شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ در بهبود وضعیت اقتصادی اعضا.
۶. ارائه راهکارهایی برای توسعه شرکت‌های تعاونی تولیدی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ با استفاده از مدل (Swot).

۵-۱- سوالات اساسی تحقیق

۱. آیا شرکت‌های تعاونی تولیدی در زمینه استفاده از ظرفیت‌های محیطی نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ موفق بوده‌اند؟
۲. آیا شرکت‌های تعاونی تولیدی در زمینه ایجاد اشتغال مولد و پایدار در نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ موفق بوده‌اند؟
۳. آیا شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ در بهبود شاخص‌های رفاهی اعضا موفق بوده‌اند؟
۴. آیا شرکت‌های تعاونی تولیدی در ماندگاری جمعیت نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ موفق بوده‌اند؟
۵. آیا شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ در بهبود وضعیت اقتصادی اعضا موفق بوده‌اند؟

۶-۱- فرضیات تحقیق

۱. شرکت‌های تعاونی تولیدی نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ با استفاده از ظرفیت‌های محیطی موجود در منطقه شکل گرفته‌اند.
۲. ایجاد شرکت‌های تعاونی تولیدی باعث به وجود آمدن اشتغال مولد و پایدار در نواحی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ گردیده است.
۳. ایجاد شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ باعث بهبود شاخص‌های رفاهی اعضا گردیده است.
۴. ایجاد شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ باعث ماندگاری جمعیت در نواحی روستایی گردیده است.
۵. ایجاد شرکت‌های تعاونی تولیدی روستایی شهرستان‌های فارس و کوهرنگ باعث بهبود وضعیت اقتصادی اعضا گردیده است.

۷-۱- تعاریف نظری و عملیاتی مفاهیم

توسعه^۱

بروکفلید در تعریف توسعه می‌گوید: "فرایند عمومی موجود در این زمینه این است که توسعه را بر حسب پیشرفت به سوی اهداف رفاهی نظیر کاهش فقر، بیکاری و نابرابری تعریف کنیم (از کیا، ۱۳۸۱: ۷) به نظر آقای از کیا، توسعه به معنی کاهش فقر، بیکاری، نابرابری، صنعتی شدن بیشتر، ارتباطات بهتر، ایجاد نظام اجتماعی مبتنی بر عدالت و افزایش مشارکت مردم در امور سیاسی جاری می‌تواند باشد. توسعه همه‌ی جنبه‌های زندگی اعم از نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و روابط بین الملل را شامل می‌شوند که توسعه در واقع به مثابه تغییر دادن تمامی ساختار کمی و کیفی این جوانب می‌باشد (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۲۵۶). معنای لغوی «توسعه» حاوی مفاهیم و اشارات روشنی دایر بر پیشرفت، بسط ترقی، نمو، «وسعت دادن سطح» و نیز «گسترش دامنه» فعالیت‌هاست. توسعه عبارت است از درجه‌ای از تحول است که جامعه را بر اساس ویژگی‌های مربوط برای نیل به آرمان‌ها و اهداف خود هدایت می‌کند (شهبازی، ۱۳۸۴: ۸).

به عقیده راجرز توسعه به عنوان فرآیند مشارکت گسترده تغییر اجتماعی در یک جامعه در جهت ایجاد پیشرفت اجتماعی و مادی (شامل: آزادی، برابری بیشتر و دیگر کیفیت‌های ارزشی) برای اکثریت مردم، از طریق دستیابی بیشتر بر کنترل محیط خود خلاصه می‌شود (آزادی و کرمی، ۱۳۷۶: ۶۵).

توسعه اقتصادی^۲

بنابر تعریف جان ملور توسعه اقتصادی عبارت از فرآیندی است که طی آن جامعه کارآیی تولید و عرضه کالاها و خدمات مورد نیاز را افزایش داده و به تبع آن سطح زندگی «سرانه» و میزان رفاه عمومی اعضای خود را افزایش می‌دهد (دفتر امور تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۱۳۶۷: ۱۰).

توسعه و توسعه اقتصادی به نقل از متوسلی: نمونه ظاهری سطح فرهنگی بالا، رفاه نسبی و استانداردهای بالای درآمدی برای اکثریت عظیمی از یک جامعه است. از لحاظ مفهوم علمی، توسعه تحولی تدریجی در ساختار فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است که متضمن رشدی خود جوش مستمر در تولید باشد (شهبازی، ۱۳۸۴: ۱۴). توسعه اقتصادی فرآیندی است که نمی‌تواند بخش اعظم جمعیت را نادیده گرفته و آن‌ها را در همان شرایط ضعف و ناتوانی آغازین رها کند و اقدامات مربوط به رشد و

¹ *Development*

² *Economic development*

دگرگونی ساختاری باید با اقدامات مربوط به ارتقاء کیفیت زندگی روزمره اکثریت مردم همراه باشد(زاهدی، ۱۳۸۲: ۲۵).

توسعه اقتصادی به معنای افزایش سطح رفاه و درآمد و بالا بردن میزان برخورداری اعضا از امکانات اقتصادی است که شرکت‌های تعاونی یکی از راه‌های توسعه اقتصادی می‌باشد و نقشی که این شرکت‌ها در افزایش سطح توسعه اقتصادی اعضا ایفا می‌کند مدنظر است.

توسعه اجتماعی^۱

توسعه اجتماعی از مفاهیمی است که با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوندی تنگاتنگ دارد و در ابعاد عینی بیشتر ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. بر این مبناست که گفته شده «منظور از توسعه اجتماعی اشکال متفاوت کنش متقابلی است که در یک جامعه خاص همراه با توسعه تمدن رخ می‌دهد» (از کیا، ۱۳۷۹: ۱۹).

توسعه اجتماعی یکی از ابعاد اصلی پروسه توسعه و بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی در راستای دستیابی به عدالت اجتماعی، ایجاد یکپارچگی و انسجام اجتماعی، افزایش کیفیت زندگی و ارتقاء کیفیت انسان‌ها می‌باشد (کلانتری ۱۳۷۷: ۲۱۱).

توسعه اجتماعی به معنای افزایش سطح توسعه انسانی و کاهش مسائل انسانی موجود در نواحی روستایی از جمله بالا بردن سطح سواد، آموزش، بهداشت، ماندگاری جمعیت است در رساله مذکور به نقش شرکت‌های تعاونی در بالا بردن توسعه اجتماعی روستاها شاخص‌هایی نظیر ماندگاری جمعیت روستاییان، بالا رفتن شاخص‌های رفاهی (افزایش خرید کالای مصرفی، افزایش خرید وسایل منزل، افزایش خرید وسایل نقلیه، افزایش قدرت سرمایه‌گذاری در امر تولید، آموزش) پرداخته شده است.

روستا^۲

در یک تعریف، روستا عبارت است از یک واحد سکونتی برای جامعه کوچکی از روستاییان که معمولاً به عنوان یک واحد کشاورزی با یک نظام اقتصادی کم‌وبیش بسته، متکی به خود است (حسینی، ۱۳۶۲: ۴۸). در تعریفی دیگر روستا عمدتاً یک واحد همگن طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی است که از یک مرکز جمعیت و محل کار و سکونت با حوزه و قلمرو معین ثبتي و یا

¹ Social development

² Rural